

УДК 78.94 (477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-1-5>**Ольга ВАСИЛЕНКО,***orcid.org/0000-0003-4431-8515*

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри історії музики

Київської муніципальної академії музики імені Р. М. Глієра

(Київ, Україна) *fonoton07@ukr.net*

ТЕМА ГОЛОДОМОРУ У ТВОРЧИХ КОНЦЕПЦІЯХ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ ХХ – ХХІ СТОЛІТЬ

Голодомор – трагічна сторінка вітчизняної історії 30-х років, що висвітлюється у творчості українських композиторів ХХ – ХХІ століть. Індивідуальні концепції музичних опусів на тему Голодомору своєрідно віддзеркалюють глибинну сутність ментального фундаменту культури. Попри цей факт, процеси становлення в українській музиці зазначеної теми та напрями її творчої інтерпретації майже не досліджені сучасним музикознавством.

Метою статті є розгляд напрямів постання теми Голодомору в музиці українських композиторів та характеристика творчих параметрів її реалізації.

Зазначено, що тема історичної трагедії 30-х років вкорінюється у свідомості мистців на хвилі волелюбних ідей дисидентського руху часів радянської України, а також внаслідок просвітницьких акцій громадських діячів діаспори. Початкові імпульси ствердження теми Голодомору в історії української музики пов'язані з ідеями супротиву, що сформувалися у творчості мистців-нонконформістів у 80-х роках ХХ століття. Систематизовано відомості щодо презентації творів на тему Голодомору у контексті фестивального руху, зокрема у рамках «Київ Музик Фест». Зазначено, що тема Голодомору в музиці українських композиторів представлена у цілій низці визначних творів вокально-хорової та симфонічної музики. Кантати, ораторії, реквієми, симфонії-реквієми, духовні хорові концерти синтезують культовий текстовий канон з поетичним словом українських поетів, що значно розширює традиційні жанрові норми. Засоби виразності спираються на специфіку народно-пісенного мелосу, кобзарського думного епосу, фольклорні комплекси голосіння, що синтезовані з бароковою риторикою страждань, музичними символами хресного шляху. У творах спостерігається особлива увага до дзвонівих комплексів, експресії симфонічних висловлювань, оперування сучасними композиційними техніками. Доведено, що творчі концепції зводяться до переконливої ідеї оплакування та каяття, що слугує меті консолідації нації в комеморіальних актах громадянських панахид.

Ключові слова: Голодомор, українські композитори, діаспора, музичні фестивалі, трагічна тема в музиці, композиція, жанр, стиль.

Olha VASYLENKO,*orcid.org/0000-0003-4431-8515*

Candidate of Art History, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Music History

R. Glier Kyiv Municipal Academy of Music

(Kyiv, Ukraine) *fonoton07@ukr.net*

THE THEME OF THE HOLODOMOR IN THE CREATIVE CONCEPTS OF UKRAINIAN COMPOSERS OF THE XX-XXI CENTURIES

The Holodomor is a tragic page in the national history of the 1930s, which is covered in the works of Ukrainian composers of the 20th and 21st centuries. Individual artistic concepts of musical opuses on the Holodomor constitute a powerful layer of the creative heritage of national culture. Despite this fact, the process of rooting this topic as an artistic object of a specific nature and the directions of its interpretation are almost not studied by modern musicology.

The purpose of the article: consideration of the ways of formation of the Holodomor theme in the music of Ukrainian composers and description of the creative parameters of its realization.

It is investigated that the theme of the historical tragedy of the 1930s is rooted in the minds of artists on the wave of freedom-loving ideas of the dissident movement of Soviet Ukraine, as well as a result of educational actions of public figures of the diaspora. The initial impulses to assert the theme of the Holodomor in the history of Ukrainian music are connected with the ideas of resistance that formed in the works of nonconformist artists in the 1980s. Information on the presentation of works on the Holodomor in the context of the festival movement is systematized, in particular, within the framework of Kyiv Music Fest. It is noted that the theme of the Holodomor in the music of Ukrainian composers is represented in a number of outstanding works of vocal, choral and symphonic music. Cantatas, oratorios, requiems, symphonies-requiems,

spiritual choral concerts synthesize the cult text canon with the poetic word of Ukrainian poets, which significantly expands the traditional genre norms. The means of expression are based on the specifics of folk song melody; Khobar's thought epic, folklore mourning complexes, synthesized with the baroque rhetoric of suffering, symbols of the Way of the Cross. In the works there is a special attention to the bell complexes, the expression of symphonic expressions, and the operation of modern compositional techniques. It is proved that creative concepts are reduced to a convincing idea of mourning and repentance, which serves the purpose of consolidating the nation in the commemorative acts of civil services.

Key words: *Holodomor, Ukrainian composers, diaspora, music festivals, the tragic theme of the music, musical composition, genre, style.*

Постановка проблеми. Одна з болісних сторінок української історії ХХ століття – це Голодомор. В епоху незалежності ця історична трагедія розкривається у суспільній свідомості, а відповідна тема стає об'єктом творчості українських митців. Актуальність дослідження теми Голодомору у музиці означена значущістю відповідного локусу світової музичної культури. Імена вітчизняних композиторів та музикантів діаспори Вірко Балає, Олександра Яковчука, Івана Карабиця, Левко Колодуба, Генадія Ляшенка, Валентина Бібіка, Лесі Дичко, Генадія Саська, Юрія Ланюка, Олега Ківи, Євгена Станковича, Мирослава Скорика, Ігоря Щербаківа, Богдани Фроляк, Віктора Степурка, Сергія Ярунського складають потужне коло знаних митців сучасного етапу, які інтерпретували зазначену тему у власній творчості.

Аналіз досліджень. Музичні твори на тему Голодомору сьогодні майже не досліджені. Лише окремі статті українських музикознавців торкаються різних наукових аспектів. Відповідна тематика у творчості українсько-американського композитора В. Балає розглянута в опері «Червона земля. Голод» у контексті постмодерну (Карась, 2013), а також у ракурсі вивчення історичної травми діаспори, що закарбована у пам'яті культури (Гармель, 2018). Індивідуальні композиційні траєкторії розкриття трагедії штучного голоду означені у музичних творах Є. Станковича, І. Щербаківа (Крамаренко, 2012), Ю. Ланюка (Лаврова, 2013). Музикознавцями також вивчаються різні композиційні варіанти культових поминальних творів пам'яті жертв Голодомору (Нікітюк, 2016).

Мета статті полягає у дослідженні шляхів становлення теми Голодомору в музиці українських композиторів та характеристик творчих параметрів її реалізації.

Виклад основного матеріалу. Поняття геноциду нації шляхом навмисного створення владою несприятливих життєвих умов, а саме голоду, сформульовано законодавством Сполучених Штатів Америки у 1948 році. Конвенція ООН стає підґрунтям для впровадження у науковий обіг терміна «голодомор». В Україні його поширили поети-дисиденти Іван Драч та Олексій Мусієнко у 1988 році (Kul'chyts'kyi, 2015: 100).

Тема історичної трагедії Голодомору-геноциду торує шлях до свідомості митців як на хвилі волелюбних ідей дисидентського руху в Україні, так і внаслідок просвітницьких акцій громадських діячів діаспори.

Початкові імпульси ствердження теми Голодомору в історії української музики пов'язані з ідеями супротиву, що сформувалися у творчості митців-нонконформістів. Одним із перших цієї теми у музиці торкнувся житомирський Сергій Ярунський (Степанюк). Композитор є представником радикального авангарду, випускником Національної музичної академії ім. П. Чайковського. Значний вплив на світогляд С. Ярунського справили заняття композиції у класі «шістдесятника» Олександра Стецюка під час навчання у Житомирському музичному училищі у 80-х роках минулого століття. Саме тоді трагічна тема Голодомору входить у свідомість молодого двадцятирічного композитора й знаходить оригінальне прочитання у композиціях «Дідів день» (1988 рік, п'єса для баяну з циклу «Книга Велеса»); «Біла руїн капища» (1989 рік, епітафія для народного оркестру); Чорний квартет № 1 «Lamento et infernale» (1989 рік, для двох скрипок, альту та віолончелі); «Потойбіччя» (1990 рік, фортепіанна квазі-соната); «Вокаліз» (для мішаного хору).

Сергій Ярунський залучає тему Голодомору у широкий творчий контекст ідей засудження злочинних дій радянської влади проти українського народу та основ людяності, гуманності. Композитор спромігся передати в музиці відчуття болю від знищення рідної природи, руйнації традиційного способу життя та споконвічного типу хазяйнування, рідної віри та світогляду, отже, всієї української культури. Музична концепція різних творів композитора на тему Голодомору має риси сталості і зосереджена на конфліктному протиставленні полярних образів, а саме ламентозного (оплакування людських жертв) та агресивного, інфернального. В названих творах присутня інтонаційна спорідненість тематизму, це своєрідний трагічний макроцикл у музиці Сергія Ярунського на тему Голодомору, яка розгортається перед слухачем у скрижалях трагедій української історії пульсуючою кривавою раною.

Згодом тема Голодомору набуває системного музичного втілення у контексті фестивального руху та стає мистецьким об'єктом конкурсних творів композиторів у рамках «Київ Музик Фест». Цей фестиваль із 1990 року почав широкоформатну акцію презентації досягнень сучасної української музики завдяки підтримці митців діаспори, зокрема родини меценатів Мар'яна та Іванни Коць, Вірко Балея.

Випускник Нью-Йоркського університету Мар'ян Павло Коць (1922–2011 роки) народився та помер у Львові, але основну частину життя прожив за теренами рідної України. Голова Асоціації дослідників Голодомору пан Коць робив усе можливе для світової популяризації страшних історичних фактів про штучний голод в Україні. Конкурс композиторів у Києві, який наприкінці минулого століття став носити імена своїх фундаторів Іванни і Мар'яна Коць, відбувся у 1991 році саме за їх ініціативи. Цей творчий захід вперше був проведений у рамках уже наявного конкурсу «Київ Музик Фест» за творчої та організаційної підтримки видатного київського композитора Івана Карабиця та американського музиканта Вірко Балея.

Син відомого громадського діяча, публіциста, політолога та письменника Петра Балея Вірослав Петрович (Вірко) Балея народився у містечку Радехів Львівської області, але у 1949 році емігрував до Америки. Композитор, диригент, піаніст, педагог пан Вірко Балея уперше в США з тріумфом виконав музику українських композиторів. У 90-х роках ХХ століття у Києві перетнулися шляхи родини Коць, Вірко Балея та Івана Карабиця – фундаторів фестивалю «Київ Музик Фест». Цей факт безпосередньо вплинув на впровадження теми Голодомору в музику видатних українських композиторів.

Складовою частиною «Київ Музик Фесту» 1992 року був конкурс українських композиторів, заснований родинною Коць. Другий конкурс був тематичним, присвяченим творам на тему Голодомору 1932–1933 років. Асоціація дослідників голодомору-геноциду зумовила вибір теми академічних композицій, написаних для конкурсу, – Голодомор. Координатором було призначено американського композитора Вірко Балея. «З двадцяти творів на тему Голодомору до другого туру було відібрано шість, серед них “Spectrum” Джона Леннона (США), “Con mesto sereno” Володимира Рунчака, “Pro memoria” Генадія Ляшенко, «Обпалена мальва» Галини Овчаренко, “Threnody” Збігнева Багінського (Польща), «Плач та молитва» Валентина Бібіка» (Міжнародний музичний фестиваль, 1999: 7).

Конкурси родини Коць були спрямовані на висвітлення у музиці різних гострих тем українського суспільства. Вони проіснували у Києві з 1991 по 1995 роки. Саме у цей період були закладені підвалини трактування теми Голодомору в академічній музиці українських композиторів, а саме звернення до масштабних жанрів, посилення ролі голосіння та ламентозної інтонаційної сфери, індивідуальне прочитання християнських символів страждання та спасіння.

Тема Голодомору в музиці українських композиторів представлена у цілій низці визначних творів різних жанрів. Це перш за все вокально-хорова музика (кантати, ораторії, реквієми, духовні хорові концерти), тобто ті твори, що пов'язані з поетичним словом та драматургічно-яскраво втіленою ідеєю консолідації нації в комеморіальних актах громадянських панахид. Зазначимо визначні здобутки цієї жанрової ланки української музики.

Кантата «Молитва Катерини» на вірші Катерини Мотрич для читця, дитячого хору та великого симфонічного оркестру Івана Карабиця прозвучала на концерті Третього «Київ Музик Фесту» (1992 рік). У трьох частинах кантати з неймовірною силою розкриваються образи смерті, моральної та духовної катастрофи людей періоду Голодомору, зокрема трагедії людожерства. Хорову партію кантати автор доручає дітям, тембри їх голосів символізують чистоту та безневинність українського народу. Вражаючої сили у музичній драматургії кантати набуває протиставлення України земної та України небесної. Перший образ малює трагічні реалії спустошеної голодом країни, у засобах виразності реалізується хаос оркестрової та хорової алеаторики. Інтонаційно самостійні оркестрово-вокальні шари базуються на послівках в українському думному ладі зі збільшеною секундою, а імітаційне проведення теми молитовного прохання дитини «Господи, Вседержителю наш!» динамізує розвиток. Інферальної виразності набуває тема хреста, яка звучить у низькому регістрі різних музичних інструментів. Складається враження стогону, плачу, напруження. Кульмінація цієї образної сфери – це пронизлива розповідь про дітовбивство та божевілля селянки Ганни, в особистій долі якої композитор вбачає більш глибинні аналогії з трагедією усєї країни. Другий музичний образ – своєрідний образ Раю, образ щасливої України небесної. Душі дітей, що перетворились на журавлів, злетіли у небо та стали зірками Чумацького Шляху. Білі тіні з Небесної України сідають до поминальної вечері, щоби відмолити та відспівати непохованих, бо Україна земна перетворилась на суцільну могилу. Фінальний траурний епізод у зву-

чанні квартету мідних духових інструментів імітує церковний канон панахиди, оспівування померлих від голоду.

Тема Голодомору у хоровому концерті Геннадія Саська 1993 року «Дума про тридцять третій» для мішаного хору *a capella* та солістів актуалізує народний епічний жанр. Він вибраний композитором не випадково, адже думи та історичні пісні по свіжих слідах трагічних подій складали й співали по містах України сліпі лірники та кобзарі. До речі, алюзивно-насичена назва твору Г. Саська апелює до відомого факту історії, а саме жорстокого знищення народних співаків. У хоровому концерті відтворено стилістику основного жанру кобзарської музики. Зазначимо хоровий квінтовий бурдон як звукове відтворення інструментального фону для епічної розповіді соліста та розгортання думної імпровізації плачових вокалізів. Поетичний текст рясніє символами. Образ чорного крука у небі, типовий для народних дум, символізує радянське нашествя. Це знак біди, зловісний символ війни, голоду й смерті, зокрема знищення кобзарської культури України. Хорова дума Геннадія Саська звучить також у традиціях поминальних співів України, а саме панахиди за розстріляними кобзарями. В музиці синтезовано інтонації церковної відправи (соло баритону) зі стилістикою кобзарського інструментального награвання (який імітує віртуозна партія хору). Своєрідна Дума-Реквієм Г. Саська за загиблими у Голодоморі завершується алюзією теми траурного маршу із сонати № 2 Фредеріка Шопена, яким озвучується текст М. Ткача «Розтривожте пам'ять! Оживите словом!».

Симфонічна та вокально-симфонічна музика представлена такими прикладами. У рамках конкурсу родини Коць у рамках Третього «Київ Музик Фесту» (1992 рік) прозвучав симфонічний диптих Валентина Бібіка (1940–2003 роки). Твір на тему Голодомору видатного харків'янина, автора 11 симфоній має назву «Плач і молитва для симфонічного оркестру» (1992 рік, ор. 89). Ламентозна інтонація тихого голосіння скріплює мелодійно-самостійні інструментальні шари й розгортається протягом першої частини симфонічного диптиху, будучи змістовним ембріоном усіх мелодійних ліній дерев'яних духових інструментів. Інструментальний плач сягає своєї динамічної кульмінації, а саме вершинного емоційного напруження, гуркоту, крику та сліз. Композитор врівноважує цей трагічний злам акустичними знаками поминальної панахиди (в оркестрі лунають дзвони, у партію мідних духових інструментів залучається алюзія теми «Зі святими спокій»). Друга час-

тина диптиху («Молитва») використовує жанрові знаки псалмодії, речитації та інструментальної імітації хорового співу, що вдало відтворюються в інструментальному шарі композиції. Назвемо ще декілька яскравих прикладів творів на тему Голодомору «чисто симфонічного жанру». Отже, ними є Симфонія № 4 «Pro memoria» Геннадія Ляшенко (1992 рік, твір на конкурс композиторів ім. Коць); Симфонія № 5 «Pro memoria» Левка Колодуба (1990 рік); Симфонія № 3 «Пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні» лауреата Шевченківської премії 1998 року М. Дремлюги. Однак зазвичай тема Голодомору вирішується у сучасній музичній стилістиці жанрово-синтезованих масштабних інструментально-хорових творів.

Духовний концерт-реквієм для тенора, читця, дитячого й мішаного хорів, великого симфонічного оркестру та органу Ігоря Щербакова «Сон» (2008 рік) прозвучав на XXI Міжнародному музичному фестивалі «Київ Музик Фест». У канонічні частини реквієму композитором-лібретистом вводиться поетичний текст українського поета Ю. Плаксюка, наприклад «Dies irae: Вічний біль», «Lacrimosa: Пекельні сльози», «Benedictus, Agnus Dei: Уві сні і наяву», «Crucifixus: Спокута відчаєм». Вокально-хорові розділи переплітаються з драматургічно важливими інструментальними інтерлюдіями, такими як «Привид смерті» та «Зцілення». П'ята, центральна частина використовує вірші М. Воробйова «Сніг скорботи». Пронизливий біль автобіографічних історій українських поетів, які в ранньому дитинстві пережили події Голодомору, лунає в кожній строчці поезії. Саме це згущення болісних емоцій знайшло своє втілення в експресивній музиці композитора прийомом авангардних технік. У хорових епізодах музики Ігоря Щербакова відчутні інтонаційні алюзії деяких видатних реквіємів світової музичної культури (В. Моцарт, Й. Брамс), у сольних вокальних епізодах передається стилістика кобзарського вільно-імпровізаційного співу-речитативу. Експресіоністські прийоми музичної мови влучно малюють картини страшного марева сну-забуття, смерті, пекельних мук голоду. Елементи вокального голосіння, апокаліпсична картина минулого у фіналі твору розчиняється в акордах хорової псалмодії. Катарсична ідея стверджується І. Щербаковим величчю бахівських страждань.

Масштабні опуси на тему Голодомору з 1993 року звучать кожні п'ять років у рамках офіційних заходів держави на відзначення річниць події у Національному театрі опери та балету імені Т. Шевченка. 60-річчя трагедії українського народу відзначено виконанням твору Євгена

Станковича «Панахида за померлими з голоду» на вірші Дмитра Павличка. Композицію з 15 частин для академічного та народного хорів, солістів, великого симфонічного оркестру написано на держзамовлення протягом місяця у Ворзелі у 1992 році. Цікаво, що про Голодомор композитор дізнався під час двомісячного перебування в Канаді, вперше прочитавши історичні матеріали та спогади свідків. Композитора неймовірно зворушила тема історичної трагедії, музика Є. Станковича стала музикою хресного шляху України ХХ століття тих страшних спогадів: «Танули над обширах України важкі сніги 1933 року, являючи світові трупний сморід, апокаліптичні видива, співмірні хіба що з картинами Страшного Суду» (Коваленко, 1991: 15). Жанрва багатшаровість «Панахиди» обумовлена принципом поєднання канону ритуальної поминальної церковної служби та художніх образів поетичного тексту Дмитра Павличка (Зинькевич, 2002: 185). Конфліктна драматургія Станковича-симфоніста з неймовірною силою стикає у просторі твору безжалісний поступ смерті радянських людоморів та благання про помилування душ людей, страчених голодом.

Четверта симфонія-реквієм «Тридцять третій» Олександра Яковчука, що написана у 1990 році, прозвучала з нагоди 70-х роковин Голодомору у 2003 році в Національній опері України. Емоційно прониклива поезія Василя Юхимовича, який особисто пережив ці страшні події, стала літературною основою музичного твору. Твір має шість частин, у яких композитор поєднує творчі принципи сучасної симфонії з традиціями поминальної Служби Божої. Задум Четвертої симфонії-реквієму – поминання мільйонів загублених від штучного голоду людських життів, каяття за злочини влади – доповнюється ідеєю викривання зла та фантомних ідеалів тоталітарних держав. Їх музичними портретами слугують пародії на фашистські та радянські бравурні марші, які у колажній тканині симфонії-реквієму Олександра Яковчука змішуються з ламентозними мотивами туги, жалю за померлими та виявляють особливе значення поминального обряду.

Львівський композитор Юрій Ланюк створив на державне замовлення до відзначення 75-ї річниці Голодомору театралізовану ораторію «Скорботна мати» на текст Павла Тичини для двох хорів, а саме мішаного та дитячого, солістів (сопрано та баритону) та великого симфонічного оркестру (з колісною лірою та розширеною групою ударних інструментів). Твір був виконаний під орудою диригента Володимира Сіренка двічі, а саме у 2008 році у Києві, у 2009 році у Львові. В процесі осмислення композитором та режисером-постановником

В. Вовкуном концепції вибраних фрагментів поезії П. Тичини «у контексті жанрової моделі “Stabat mater” реквієм оформився в тип алегоричної ораторії-кантати <...>, а своєрідним музичним меморіалом пам’яті розстріляних у 30-х роках українських кобзарів та лірників у творі став тембр народної колісної ліри, яка звучить у відкритій кодї ораторії» (Лаврова, 2013: 163–164).

Жанрова музично-текстова модель “Stabat mater” у меморіальних творах академічних композиторів підносить корінні традиції українського голосіння, оплакування померлих на рівень осмислення трагічної долі жінки, матері, трагедія якої відображає долю цілої України та зіставляється зі стражданнями Богородиці. Жах мученицької смерті дітей від голоду набуває християнського змісту. Подібна Маріїна (Богородична) тема яскраво вирішена в концепції твору Анатолія Гайденко, який присвячує 70-річчю трагедії 30-х років минулого століття свій реквієм для мішаного хору *a cappella* «Стражденна мати (Stabat mater)» на текст В. Забаштанського.

Тема Голодомору знаходить своє втілення у різноконфесійних поминальних жанрах, а саме католицькому реквіємі, православній панахиді сучасних українських композиторів. Нерідко композитори торкаються теми руйнації етнічної культури українців. До наслідків злочину тоталітарної влади прирівнюються факти примусового переселення національних меншин. Олександр Козаренко присвячує свій український реквієм пам’яті жертв Голоду 1933 року та депортації етнічних українців. В основі твору лежить культова латина заупокійної меси у художньому переказі львівського поета Назара Федорака. «Український реквієм», який має підназву «Лемківський», був написаний у 2008 році і вперше виконаний під час XIV Міжнародного музичного фестивалю «Контрасти». Етнопростір, заявлений у назві лемківського реквієму, яскраво відображений у виконавському складі твору. Реквієм створений для хору, солістів та двох оркестрів. Одночасно звучать як європейські, так і народні інструменти, а саме скрипки, альти, сопілка-денцівка, цимбали. Лемківський реквієм складається з дванадцяти частин і поєднує західноєвропейські традиції з аутентичними шарами українського фольклору.

Отже, в академічних творах українських композиторів з 80-х років ХХ століття ствердилась та «на повний голос» прозвучала трагічна тема Голодомору.

Висновки. Отже, доведено, що тема штучного голоду 30-х років вкорінюється як специфічний мистецький об’єкт у творчості композиторів

на хвилі волелюбних ідей дисидентського руху часів радянської України, а також внаслідок просвітницьких акцій громадських діячів діаспори. Початкові імпульси ствердження теми Голодомору пов'язані з ідеями супротиву, що сформувалися у творчості мистців-нонконформістів у 80-х роках ХХ століття. Системна презентація творів на тему Голодомору відбувається у 90-х роках ХХ століття в контексті фестивального руху, зокрема «Київ Музик Фесту». Зазначено, що тема Голодомору в музиці українських композиторів представлена у цілій низці визначних творів вокально-хорової та симфонічної музики. Кантати, ораторії, реквієми, симфонії-реквієми, духовні хорові концерти синтезують культовий текстовий канон з поетичним словом українських поетів, що значно розширює традиційні жанрові норми. Засоби виразності спи-

раються на специфіку народно-пісенного мелосу, кобзарського думного епосу, фольклорні комплекси голосіння, синтезовані з бароковою риторикою страждань, музичними символами хресного шляху. У творах спостерігається особлива увага до дзвонів комплексів, експресії симфонічних висловлювань, оперування сучасними композиційними техніками. Доведено, що творчі концепції зводяться до ідеї оплакування та каяття, катарсису.

Тема Голодомору залишається актуальною для українського та світового мистецтва. Музикознавчий аналіз таких творів дасть змогу поглибити уявлення про малодосліджену ланку тоталітарного та посттоталітарного періодів розвитку мистецтва, дослідити мовно-музичну семантику академічних творів трагічної образності в музиці українських композиторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 33-й: голод : Народна Книга-Меморіал / упоряд.: Л. Коваленко, В. Маняк. Київ : Радянський письменник, 1991. 584 с.
2. Гармель О. Феномен діаспори в аспекті пам'яті культури (на прикладі творчості Вірка Балея). *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. Чайковського*. 2018. Вип. 121. С. 7–18.
3. Зинькевич Е. Симфонические гиперболы. О музыке Евгения Станковича. Ужгород : Лира, 2002. 208 с.
4. Карась Г. Тема голодомору 1932–1933 років в Україні в контексті музики постмодерну: на прикладі опери Вірко Балея. *Культура і сучасність : альманах*. 2013. № 2. С. 102–107.
5. Крамаренко О. Тема голодомору у вокально-хоровій творчості сучасних українських композиторів. *Мистецтвознавчі записки*. 2012. Вип. 22. С. 92–97.
6. Лаврова З. Драматургія ораторії Ю. Ланюка «Скорбна мати». *Київське музикознавство. Культурологія та мистецтвознавство*. 2013. Вип. 47. С. 161–170.
7. Міжнародний музичний фестиваль «Київ Музик Фест» (1990–1999 роки) : матеріали преси, фотодокументи, програми / упоряд. М. Копиця, Г. Степанченко. Київ : Центрмузінформ СКУ, 1999. 271 с.
8. Нікітюк О. Поминальна культова музика східної та західної традицій у сучасному хоровому виконавстві (на прикладі репертуару капели «Думка»). *Українське мистецтвознавство*. 2016. Вип. 16 : матеріали, дослідження, рецензії. С. 62–73.
9. Gareth J. The Great Famine-Genocide in Soviet Ukraine (Holodomor). *The Financial Times*. 1933. Thursday, April 13. URL: <http://web.archive.org/web/20090203120744/http://www.artukraine.com/famineart/jones4.htm> (дата звернення: 14.03.2021).
10. Kul'chyts'kyi S. The Holodomor of 1932–33: How and Why? *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. 2015. № 2 (1). P. 93–116.

REFERENCES

1. Kovalenko L. (Compiled). (1991). *33-ty: holod: Narodna Knyha-Memorial*. [33rd: Famine : People's Book-Memorial.]. Kyiv : Radians'kyu pys'mennyk. 584 p. [In Ukrainian].
2. Harmel O. (2018). Fenomen diaspori v aspekti pam'yati kul'tury (na prykladi tvorchoosti Virka Baleya). [Phenomenon of diaspora in the aspect of the memory of culture (on the example of Virko Baley's music)]. *Scientific Bulletin of the Tchaikovsky National Academy of Music of Ukraine*, Iss. 121, pp. 7–18. [In Ukrainian].
3. Zin'kevich Ye. (2002). Simfonicheskiye giperboly. O muzyke Yevheniya Stankovycha. [Symphonic hyperboles. About the music of Evgeny Stankovich.]. Uzhgorod : Lira. 208 p. [In Russian].
4. Karas' H. (2013). Tema holodomoru 1932–1933 rr. v Ukrayini v konteksti muzyky postmodernu: na prykladi operi Virko Baleya. [The Theme of the Famine of 1932–1933 in Ukraine in the Context of Postmodern Music: Based on the Opera of Virko Baley]. *Culture and modernity : an almanac*. Kyiv: Milenium, Iss. 2, pp. 102–107. [In Ukrainian].
5. Kramarenko O. (2012). Tema holodomoru u vokal'no-khoroviy tvorchoosti suchasnykh ukrayins'kykh kompozytoriv. [The theme of the Holodomor in the vocal and choral works of contemporary Ukrainian composers]. *Art Notes*, Iss. 22. Kyiv: Millennium, 2012. pp. 92–97. [In Ukrainian].
6. Lavrova Z. (2013). Dramaturhiya oratoriyi Y. Lanyuka "Skorbna maty". [Musical dramaturgy of the oratorio The Sorrowful Mother by Y. Lanyuk]. *Kyiv musicology*, Iss. 47, pp.161–170. [In Ukrainian].
7. Kopytsya M. (Ed.). (1999). *Kyiv Music Fest International Music Festival (1990–1999): Press materials, photo documents, programs*. Kyiv: Centr muzinform SKU, 271 p. [in Ukrainian].
8. Nikityuk O. (2016). Pomynal'na kul'tova muzyka skhidnoyi ta zachidnoyi tradytsiy u suchasnomu khorovomu vykonavstvi (na prykladi repertuaru kapely "Dumka"). [Funeral cult music of eastern and western traditions in modern choral performance (on the example of the repertoire of the band "Dumka")]. *Ukrainian art history: a collection of scientific works*. Iss. 16: Materials, research, reviews. Kyiv : P. Tchaikovsky NMAU, 2016. pp. 62–73. [in Ukrainian].
9. Gareth J. (1933). The Great Famine-Genocide in Soviet Ukraine (Holodomor). *The Financial Times*. Thursday, April 13, 1933. URL: <http://web.archive.org/web/20090203120744/http://www.artukraine.com/famineart/jones4.htm> (access date 14-th March, 2021).
10. Kul'chyts'kyi S. (2015). The Holodomor of 1932–33: How and Why? *East/West: Journal of Ukrainian Studies*, 2(1), 93–116.